

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі само актуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологической структуры научного мировоззрения у студентов современного технического университе	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.С., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я.....	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Самуїляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хулавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах Рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема.....	292
Відомості про авторів	296

References

1. Bogomolov A.M. Lichnostnyj adaptacionnyj potencial v kontekste sistemnogo analiza / A.M. Bogomolov // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2008. – № 1. – 67-73 s.
2. Variy M.Y. Psihologhiya osobystosti: navch. posib. / M.Y. Variy. – K.: Tsentр uchb. l-ry, 2008. – 592 s.
3. Vodop'janova N.E. Psihodiagnostika stressa. / N.E. Vodop'janova – SPb.: Piter, 2009. – 225 s.
4. Dvizhona O.V. Vplyv chynnykiv na porushennya psykhičnoho zdorov'ya ditey iz dyskantnykh simey / O.V. Dvizhona // Psihologichni perspektyvy. – Vyp. 13. – Luts'k : RVV – Vezha Volyn. nats. un-tu imeni Lesi Ukrayinky, 2009. – 107-114 s..
5. Korol'chuk V.M. Obgruntuvannya orhanizatsiynoyi modeli doslidzhennya stresostiykosti osobystosti / V.M.Korol'chuk // Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi. – 2010. – Vyp.7. – 210-218 s.
6. Kulikov L.V. Psihogigiena lichnosti: Osnovnye ponjatija i problemy / L.V. Kulikov – SPb.: Izd-vo SPbGU, 2004. – 464 s.
7. Pahal'jan V.Je. Razvitie i psihologicheskoe zdorov'e [Tekst] / V.Je. Pahal'jan. – SPb. : Piter, 2006. – 240 s.
8. Prakticheskaja psihologija obrazovanija: ucheb. posobie / pod red. I.V. Dubrovinoj. – SPb.: Piter, 2004. – 592 s.
9. Solov'eva S.L. Resursy lichnosti [Jelektronnyj resurs] / S.L. Solov'eva // Medicinskaja psihologija v Rossii: jelektronnyj nauchnyj zhurnal. – 2010. – № 2.
10. Shkuratova I.P. Lichnostnye resursy kak faktor sovladanija s krizisnymi situacijami / I.P. Shkuratova, E.A. Annenkova // Psihologija krizisa i krizisnyh sostojanij. Mezhdisciplinarnyj ezhegodnik. – 2007. – Vyp. 4, – 17-23 s.
11. Jahoda M. Work, employment, and unemployment: values, theories, and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36, № 2. – P. 184–191.
12. Warr P. Work, unemployment, and mental health / P. Warr. – Oxford: Oxford university press, 1987. – 361 p.

Резюме. Стаття посвящена обоснованию концептуального потенциала понятия «психологическое здоровье» как одного из важнейших психологических конструктов для фиксации процессов, разворачивающихся в плоскости преодоления критических жизненных ситуаций. В рамках теоретического исследования был рассмотрен ресурсный потенциал преодоления кризиса занятости у безработных с позиций анализа их личностных ресурсов, а также предложен подход, который позволил изучать ресурсные кондиции личности в форме целостного, интегрального образования.

Ключевые слова: психологическое здоровье, преодоление, копинг-ресурсы, кризис безработицы, личность.

Summary. The article deals with grounding conceptual potential of notion of «mental health» as one of important psychological constructs for fixating processes that unfold in the plane of overcoming crisis life situations. Within the theoretical study the resource potential of the employment crisis overcoming of unemployed with position of analysis of their personal resources is considered, as well as an approach that allowed studying resource conditions of personality in the form of a holistic, integral entity is suggested.

Key words: mental health, overcoming, coping resources, the crisis of unemployment, personality.

УДК 261.5 + 81'23

Н.М. САВЕЛЮК

ЕЛЕМЕНТИ РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

У статті теоретично обґрунтовується значення складових релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі сучасної України. Розглядаються поширені варіанти наукового розуміння поняття «дискурс». Аналізуються сутність та основні елементи релігійного дискурсу, а також загальна специфіка їх використання у педагогічних умовах освітніх закладів.

Ключові слова: освітньо-виховний простір, дискурс, релігія, релігійний дискурс, цінності.

Постановка проблеми. Складні суспільно-політичні та історичні катаклізми змушують Україну вкотре шукати шляхи виходу з гострої кризи, причому кризи, принаймні у своїх первинних першовитоках, не тільки й не стільки фінансово-матеріальної чи політичної, скільки глибинно-духовної. Відповідно, одна з основних складових подолання несприятливих перипетій державного розвитку пов'язана із трансформаціями системи вітчизняної освіти, про що вже чимало проголошувалося й документально фіксувалося, чимало і зроблено на цьому шляху. Визначено ключовий вектор становлення даної системи – інтеграція в європейський освітній простір як одночасно і демократичний, і прагматичний.

Вочевидь, будь-яка система освіти базується на певних засадничих вартостях, які імпліцитно й експліцитно визначають її більш глобальні та конкретні цілі, завдання, принципи тощо. Але що таке власне «європейські цінності», про які нині так часто й багато говорять, проте, якщо спробувати замислитися, то чи зможемо ми їх впевнено описати чи хоча би перерахувати? Тим паче у суперечливих умовах сьогодення, коли на теренах самої Європи спостерігаємо істотний когнітивно-ціннісний дисонанс, різноспрямовані політичні гасла й культурні орієнтації, відсутність єдності при прийнятті вагомих для всього ЄС рішень.

Що ж тоді залишається істинним фундаментом, цементуючим осереддям у цих непростих лабіринтах неблаганного історичного поступу? Безсумнівно, це – непересічні, вічні християнські вартості, які з плином часу тільки підтверджують свою значущість. Саме християнські, адже попри усе різноманіття окремих відгалужень, течій, конфесій, у своїй основі християнство зберігає ключовий ціннісно-смісловий орієнтир – «Любов до Іншого».

Поруч із цим, в умовах сучасності спостерігається, по-перше, змішування класичних ідеалів християнства з поняттями інших релігій світу, їх «перетинання» і навіть «зрощування»; по-друге, свідомість «постмодерної» людини просто не здатна сприймати та приймати якісь жорсткі догми, натомість на їх місце приходить дифузійність і плинність розуміння традиційних ідеологем. Тому в наш час почали говорити не тільки про власне релігію у її сторіччями апробованій відносно незмінній формі, а і про, зокрема, релігійний дискурс як соціально конструйовану реальність комунікації «звичайних» людей.

Вважаємо, що саме в контексті сучасних акцентів у розкритті змісту поняття «дискурс», які детальніше будуть проаналізовані нижче, у вітчизняній системі освіти цілком доречним є використання хоча б окремих жанрів чи елементів релігійного дискурсу, що здатен формувати людину не просто мислячу, а і моральну мислячу, свідому свого високого покликання на землі.

Отже, **мета статті** – проаналізувати теоретичні засади й окремі важливі аспекти цілеспрямованого педагогічного застосування релігійного дискурсу як чинника освіти й духовного виховання особистості.

Аналіз останніх публікацій і результати теоретичного дослідження. Насамперед розглянемо питання про те, чому нерідко мова у нас йде вже не тільки про різні види освіти, виховання, а ще і про дискурси в освіті й вихованні. Класичні визначення освіти, виховання передбачають певний цілеспрямований вплив на дитину, підлітка, юнака чи дорослого; різниця полягає тільки у тому, що в першому випадку (освіта) переважно мається на увазі інтелектуальна сфера, а у другому (виховання) – особистісна, в тому числі моральна й вольова.

І хоча в руслі суспільних віянь останніх десятиліть науковці намагалися якось розбавити помітну жорсткість такого «впливово-педагогічного» підходу різноманітними «суб'єктно» й «особистісно» зорієнтованими термінологічними вкрапленнями, а також відповідними інтерактивними формами організації освітньо-виховного процесу, сама сутність вищезгаданих класичних понять у нашій свідомості все ще залишається пов'язаною, у першу чергу, із зовнішнім формуванням. Тобто, спрацьовує традиційна семантична схема: «Вчитель говорить, пояснює, переконує... – Учень слухає, розуміє, переконується...».

Отже, назріла очевидна необхідність у «запрошенні» в наш науково-педагогічний, психологічний простір таких зарубіжних понять, які приносять із собою не тільки незвичні словесні оболонки, а й реальні нові конотації та, відповідно, смислові відтінки. Саме таким концептом, який відносно нещодавно з вузьких кіл філософського й літературознавчого бомонду увійшов у ширший обіг, і виступає «дискурс».

Популяризація зазначеного поняття є одним із наслідків чи то ознак розгортання «лінгвістичного повороту» в філософії та гуманітарних науках із приблизно середини ХХ століття. Цей термін, який до того побутував, наприклад, у французькій мові зі спорідненими значеннями «мовлення», «розмова», «розмірковування» і т.п., у філософську систему як вагому системотвірну категорію (поряд із поняттями «дискурсивна формація» та «дискурсивні практики») увів М. Фуко [5], а специфічного лінгвістичного розуміння – як «мові, що присвоюється мовцем» – йому надав Е. Бенвеніст [1].

Проте навіть за період понад ніж півстоліття «дискурс» так і не знайшов свого усталеного і загальноприйнятого визначення, а, навпаки, набуває в якості об'єкта міждисциплінарного дослідження найрізноманітніших смислових відтінків. Звернемося до найуживаніших академічних його трактувань: «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [7, с. 136-137]. Тобто тут, як і в низці інших дефініцій, власне дискурс відмежовується від традиційного тексту як «процес» від «продукту», як «живе» від «застиглого» тощо. Іншими словами, якщо вести мову про систему освіти, то вона не просто повинна пропонувати певні тексти (у найширшому розумінні цього слова – як утворення культури), а враховувати принцип контекстуальності, тобто їх «зануреність у життя».

Для кращого ілюстрації того, що саме позначається термінологічним зворотом «дискурс на уроці чи лекції» на відміну, наприклад, від класичного «прочитання тексту», наведемо приклад. Так, в українську систему освіти у спадок ще з радянських часів прийшла нормативна вимога «єдино правильного» для цілої країни (ще частіше – кількох «правильних») підручника, посібника з кожної дисципліни, з відповідним «грифуванням» (хоча для вищої школи останнє нещодавно й було відмінене). У той же час, і це підтверджують трагічні події останнього року, в межах нашої країни спостерігається істотна різниця в інтерпретації населенням різних регіонів одних і тих же текстів – історичних, політичних, економічних, релігійних і т. ін. – з усіма їх символами, поняттями, ідеями.

На тлі злободенного загострення потреби в духовному об'єднанні нації, що, на жаль, від перших років нашої державної незалежності у зв'язку з різними причинами не знайшла своєї належної реалізації, постає питання про необхідність змін попередньо обраних форм і засобів досягнення такого бажаного згуртування. Стало очевидним, що сучасній строкатій у всіх відношеннях спільноті, яка має доступ до найрізноманітніших і часто суперечливих джерел інформації, не навієш і тим більше не нав'яжеш певні «загальнолюдські» цінності. Адже навіть за однаковими словесними оболонками нерідко розуміються цілком відмінні реалії. І якщо раніше, в умовах жорсткої ідеологічної системи, коли йшлося про моральне виховання, то принаймні припускалося, що під закличками «творити добро» чи «любити дітей» усі розуміли приблизно одне й те саме, то тепер таке уніфіковане розуміння – не більше, ніж ілюзія або тільки бажана реальність.

Дорослі, юнаки, підлітки й навіть діти – усі вони приходять у той чи інший освітній заклад із певними більш-менш сформованими ідентичностями (гендерними, національно-етнічними, релігійними тощо), індивідуальними настановленнями, віковими новоутвореннями, інтересами й мотивами, що у вищенаведеному визначенні дискурсу і звучить як «екстралінгвістичні чинники», тобто позамовні фактори сприймання тих чи інших вербалізованих повідомлень, пояснень, переконувань. Натомість саме неврахування таких чинників – одна з основних причин відомого семантичного й не тільки семантичного бар'єру між педагогом та його учнями, а також парадоксальних, на перший погляд, їх реакцій на начебто загальнозрозумілі слова освітян.

Отже, не тільки безпосередньо-практичний, а і концептуальний простір нашої освіти повинен переходити на нові принципи й поняття, і серед них належне місце поступово посідає «дискурс». Причому останній, зокрема, може залучатись в інтерпретації Ю. Хаббермаса, який використовує даний термін паралельно з «дискусією» у контексті вчення про комунікативні акти загалом і власне дискурс у їх структурі [6].

На думку вченого, ставлення окремих суб'єктів до світу завжди опосередковані можливостями комунікації з іншими людьми – як ймовірними дискусіями, так і згодою щодо тих чи інших питань. При цьому кожен такий суб'єкт має право претендувати на те, що певне його висловлювання істинне, легітимне у відповідному нормативному контексті або хоча би правдоподібне (за умови, що мовець адекватно виражає свої комунікативні наміри). Це право називається «претендуванням на значимість», але воно може бути реалізоване, а може й не реалізоване у комунікативному процесі. Ідеальними складовими відповідної комунікативної взаємодії вченим розглядаються аргументування, взаєморозуміння, взаємовизнання, тобто, щонайменше, комунікативний консенсус без примусу.

Існують різні ситуації, проблеми, теми, що спричиняють виникнення й генезу дискурсу, у зв'язку з чим умовно виокремлюють різні його типи. Однією із найцитованіших у вітчизняній науковій літературі є відповідна класифікація за В. Карасиком. Так, вчений поділяє усі відомі дискурси на два базові типи (на основі соціолінгвістичних ознак): інституціональний та буттєвий. У свою чергу, в межах першого розглядаються діловий, політичний, масово-інформаційний, рекламний, науковий, педагогічний, спортивний, медичний, а також релігійний [4, с. 208].

В якості основних компонентів останнього В. Карасик виокремлює:

1) учасників, 2) хронотоп, 3) цілі, 4) цінності (в тому числі ключовий концепт), 5) стратегії, 6) матеріал (тематика), 7) різновиди й жанри, 8) прецедентні (культурогенні) тексти, 9) дискурсивні формули [там само, с. 221].

Виходячи з характеристик зазначених складових, релігійний дискурс загалом можна розглядати як суттєво ритуалізоване, стилістично формалізоване й водночас глибоко інтимне спілкування між людиною (людьми) та Богом за посередництва священнослужителів (за наставлення пасторів і т. д.). У такому розумінні він теоретично не може та й реально не повинен входити у широкий дискурс освітніх закладів, про що йдеться тоді, коли говорять про відмежованість церкви від держави.

Але може бути й інше, розлогіше трактування релігійного дискурсу, яке пов'яже відповідний термін з комунікаціями, діалогами, дискусіями на релігійну тематику або, висловлюючись у рамках класифікації В. Карасика, здійснює вихід за межі власне інституціалізованого дискурсу до форматів буттєвості. Адже, як стверджує Є. Бобирьова, у вузькому смислі релігійний дискурс виступає сукупністю мовленнєвих актів, які використовуються у релігійній сфері; а у широкому – як набір певних дій, спрямованих на залучення людини до віри, при цьому під такими діями мається на увазі «сукупність мовленнєвоактивних комплексів» [2, с. 162].

Зауважимо, що відома дослідниця релігійного дискурсу при наданні його дефініції послуговується поняттям «віра», а не «релігійна віра». Вважаємо, що такий вибір здійснено не випадково, адже, поряд із вірою власне в Бога, релігійний дискурс обґрунтовує також віру в добро, в духовні сили людини, в перемогу над злом тощо. Є. Бобирьова наголошує, що хоча центральним інститутом даного типу дискурсу й виступає церква, а проте обмеження лише храмовим хронотопом може суттєво звузити й навіть спотворити його сутність. Адже, де би не відбувався релігійний дискурс, основне його завдання можна сформулювати наступним чином: виразити сподівання, очікування, надії віруючої людини та знайти для неї духовну підтримку.

Ось у такому розумінні й закладається вагомий моральний, психологічний ресурс, а також і певні ризики, проблеми використання релігійного дискурсу на заняттях (навчальних, виховних) у різних закладах освіти. Вочевидь, що будь-який потенціал, тим паче духовний, несе у собі певні труднощі своєї реалізації, до того ж чим більший такий потенціал, тим, відповідно, більші й супутні ризики – наприклад, ризики неприйняття, непорозуміння, конфліктів і т. д. Так, наприклад, саме конфлікти на релігійному ґрунті є одними або з найгостріших, або історично найтриваліших у суспільному та міжособистісному функціонуванні.

Тому педагог, який бере на себе, у повному сенсі цього слова, відповідальність за організацію елементів релігійного дискурсу, повинен, по-перше, пам'ятати про законодавчо закріплену свободу віросповідання (або «не сповідання») кожного громадянина України; по-друге, знати про те, до яких різних релігій та конфесій належать його учні й вихованці (особливо у багатонаціональних класах чи групах).

У контексті класичного вітчизняного діяльнісного підходу дискурс – це, у найзагальнішому значенні, діяльність. Найвагомим утворенням у складі будь-якої діяльності, у тому числі й комунікативної, виступають її цілі (цілі). Якими вони повинні бути в умовах освітньо-виховного процесу? Все залежатиме, насамперед, від форми проведення заняття: так, на уроці або лекції метою окремих дискусій на релігійну тематику може бути вдосконалення умінь відстоювати власні переконання, а на виховному занятті – обговорення певних морально релевантних ситуацій задля інтерактивної вербальної апробації відповідних поведінкових норм.

При цьому варто бути готовим до загострення окремих комунікативних взаємодій, оскільки, як вже зазначалося, зазвичай в одному класі, групі перебувають представники різних конфесій або й релігій. Тоді роль педагога полягатиме у спробах стимулювання віднаходження ймовірних точок дотику між різними релігійними поглядами. У випадку ж неможливості налагодження конструктивного діалогу або виходу вже розпочатого дискурсу за рамки особистісної толерантності слід плавно перейти до іншої, менш гострої тематики, або взагалі припинити обговорення. І у жодному разі не варто залишатися стороннім спостерігачем подібних словесних «баталій» або жорстко нав'язувати власну точку зору, оскільки тоді релігійний дискурс втрачає своє істинне, в тому числі етичне, значення.

Аналогічне стосується ще одного важливого компонента релігійного дискурсу – цінностей. Кожне релігійне вчення несе у собі певну ціннісно-смыслову парадигму, що, наче матриця, накладається на світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння вірянина, а квінтесенцією такої парадигми виступає певний її концепт.

Зокрема, в якості базового концепту християнства виступає поняття любові, але в індивідуальному своєму осмисленні воно, знову ж таки, нерідко набуває найрізноманітніших відтінків. Іншими словами, в межах християнськи зорієнтованого релігійного дискурсу (буттєвого) можуть перетинатися цілком відмінні авторські позиції. Тому, на нашу думку, одне з основних завдань використання елементів релігійного дискурсу в освітньо-виховних закладах передбачає поступовий прихід його учасників до визнання того факту, що навіть серед представників формально однієї конфесії співіснують досить суттєві індивідуальні розбіжності в розумінні релігійно релевантних понять, цінностей, актуальних життєвих проблем. Вважаємо, що подібне усвідомлення – хоч і перший, але фундаментальний крок на шляху релігійного, а отже і більш глобального порозуміння у колі широкої громадськості.

Крім того, за даними останнього офіційно оприлюдненого опитування «Центру Разумкова», упродовж 2013-2014 рр. кількість віруючих в Україні зросла на 11 % і станом на квітень 2014 року становила у середньому 76 % від усього населення країни [3], тобто понад три чверті. У зв'язку з цим фактом цілком впевнено можна стверджувати, що при організації педагогічного процесу неможливо, особливо в контексті вивчення циклу соціальних і гуманітарних дисциплін, абстрагуватися від «насутичних» проблем, які пов'язані з питаннями віри та які хвилюють домінуючу більшість українців.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у сучасних надскладних суспільних умовах Україна продовжує перебувати в пошуках надійних орієнтирів для свого державного становлення. Поряд із політичними, економічними такими орієнтирами вагома роль належить і релігійним, тим паче що в умовах хронічної кризи нашого суспільства кількість вірян, згідно з даними офіційної статистики, останнім часом суттєво зросла. Зазначені тенденції повинні враховуватися вітчизняною освітньо-виховною системою, одне з основних завдань якої – сприяння становленню морально мислячої, високодуховної особистості. При цьому мова з огляду на актуальні тенденції йде вже не тільки про класичне «релігійне виховання» («духовно-релігійне», «морально-релігійне» тощо), а і про релігійний дискурс як комунікативно-мовленнєву взаємодію рівноправних учасників осмислення феноменів віри.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні психологічних аспектів функціонування релігійного дискурсу в Україні (насамперед, на матеріалі православ'я).

Список використаних джерел

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [Под ред., с вступ. статьей и комментарием Ю.С. Степанова]. – М.: Изд-во «Прогресс», 1974. – 448 с.
2. Бобырева Е.В. Религиозный дискурс: ценности и жанры / Е.В. Бобырева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 1. – С. 162 – 167.
3. В Україні зросла кількість віруючих [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://catholicnews.org.ua/v-ukrayini-zroslo-kilkist-viryuchih>
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик – Волгоград: Перемена, 2002. – С. 221–229.
5. Фуко М. Археология знания / М. Фуко; [Пер. с фр. М.Б. Раковой, А.Ю. Серебрянниковой; вступ. ст. А.С. Колесникова]. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия»; Университетская книга, 2004. – 416 с.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; [Пер. с нем. под ред. Д.В. Скляднева]. – С-Пб.: «Наука», 2001. – 190 с.

7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

References

1. Benvenist Je. Obshhaja lingvistika / Je. Benvenist; [Pod red., s vstup. stat'ej i kommentariem Ju.S. Stepanova]. – M.: Izd-vo «Progress», 1974. – 448 s.
2. Bobyreva E.V. Religioznyj diskurs : cennosti i zhanry / E.V. Bobyreva // Znanie. Ponimanie. Umenie. – 2008. – № 1. – S. 162 – 167 s.
3. V Ukrayini zrosla kil'kist' viruyuchykh [Elektronnyy resurs] –Rezhym dostupu do stat'ii : <http://catholicnews.org.ua/v-ukrayini-zrosla-kilkist-viruyuchih>
4. Karasik V.I. Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs / V.I. Karasik – Volgograd: Peremena, 2002. – 221–229 s.
5. Fuko M. Arheologija znaniya / M. Fuko; [Per. s fr. M.B. Rakovoj, A.Ju. Serebrjannikovoj; vstup. st. A.S. Kolesnikova]. – SPb.: IC «Gumanitarnaja akademija» ; Universitetskaja kniga, 2004. – 416 s.
6. Habermas Ju. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie / Ju. Habermas; [Per. s nem. pod red. D.V. Skljadneva]. – S-Pb.: «Nauka», 2001. – 190 s.
7. Языкознание. Bol'shoj jenciklopedicheskij slovar' / [Gl. red. V.N. Jarceva]. – 2-е изд. – М.: Bol'shaja rossijskaja jenciklopedija, 1998. – 685 s.

Резюме. В статье теоретически обосновывается значение составляющих религиозного дискурса в образовательном пространстве современной Украины. Рассматриваются распространенные варианты научного понимания понятия «дискурс». Анализируются сущность и основные элементы религиозного дискурса, а также общая специфика их использования в педагогических условиях образовательных учреждений.

Ключевые слова: образовательное пространство, дискурс, религия, религиозный дискурс, ценности.

Summary. The value of the components of religious discourse in modern Ukrainian educational sphere is theoretically justified in the article. Common variants of scientific understanding of “discourse” are considered. The nature and the basic elements of religious discourse and the overall specificity of their pedagogical use in educational institutions are analyzed.

Key words: educational sphere, discourse, religion, religious discourse, values.

УДК 159.923 – 055.2

Д.О. САВЕНКО

ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНКИ В ПЕРІОД РАНЬОГО ОНТОГЕНЕЗУ ДИТИНИ

З урахуванням сучасних наукових досліджень психології особистості материнство вивчається в аспекті задоволеності жінкою своєю материнською роллю, особистісною та гендерною ідентифікацією. Самоідентичність жінки в період раннього віку дитини тісно пов'язана з її роллю матері і здатністю власного самовираження.

Ключові слова: материнство, самоідентичність, гендерна ідентичність, «Я-концепція».

Постановка проблеми. Психологія материнства на початку ХХІ століття досягла піку своєї актуальності.

Проблема формування материнської сфери знаходиться на перетині двох центральних проблем вікової психології: детермінації розвитку дитини стосунками з матір'ю на різних етапах онтогенезу та особливостей ідентифікаційних процесів у жінок у період дорослості. І перша, і друга проблеми мають унікальне значення, оскільки відхилення, що можуть виникати у цих сферах породжують складні соціальні проблеми [1, с. 16].

Необхідність вивчення психології материнства і підготовки фахівців у цій галузі обумовлена бурхливим розвитком такої галузі психологічної практики, як психологічна допомога матері і дитині (корекція розвитку дитини і материнської-дитячого взаємодії), включаючи дитинство і пренатальний період. Вторгнення процесів усвідомлення в область інтимних відносин матері з дитиною, спочатку регульованих філогенетично ранніми неусвідомленими механізмами, вимагає ретельної наукової рефлексії як самих цих взаємин, так і способів втручання в них з метою діагностики, психологічної корекції та профілактики. Особливо це стосується нашої країни, де активно розвивається соціальний запит на такого роду психологічні послуги. Психологи стикаються з повною відсутністю теоретичного, методичного та організаційного забезпечення [8, с. 7].

Мета статті. Теоретично проаналізувати проблему самоідентичності молоді матері в період раннього онтогенезу тини.

Результати теоретичного дослідження. Вивченням цієї проблеми материнства займалися Брутман В.І., Філіпова Г.Г., Хамітова І.Ю., Владимиров О.А., Тофан Н.І., Нестерова О.Є., Мещерякова С.Ю., Смирнова, В.О., Бикова М.В. У своїх роботах вони виходили із уявлень про те, що психологічна готовність до материнства формується під впливом сукупності біологічних і соціальних факторів і, з однієї сторони, має інстинктивну основу, а з іншої – виступає як особливе особистісне утворення. Мотиваційна основа материнської поведінки